

В. В. Федчишина,

к. е. н., с. н. с., завідувач лабораторії організації науково-дослідних робіт та координації діяльності підвладних підрозділів, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз

УПРАВЛІННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ УКРАЇНИ ЗА ДОБИ ПРАВЛІННЯ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО (1918)

V. Fedchyshyna,

head of laboratory of organization of scientific research works and of coordination of activities of subordinate divisions of Kyiv Research Institute of Forensic Science

MANAGEMENT OF FORENSIC-EXPERT ACTIVITY IN UKRAINE ON THE DAY OF THE BOARD OF HETMAN PAVLO SKOROPADSKY (1918)

У статті досліджено історичні віхи розвитку судово-експертної діяльності, зокрема за доби правління Гетьмана Павла Скоропадського (29 квіт. 1918 р. — 14 груд. 1918 р.). Наголошено, що існує нагальна потреба консолідації зусиль науковців у галузі історичних наук та з державного управління щодо ознайомлення громадськості із сторінками історії розвитку судово-експертної діяльності під час правління Гетьмана Павла Скоропадського. З'ясовано, що Гетьман Скоропадський сприяв розгортанню науково-практичної судово-експертної діяльності. Історично доведено, що в гетьманську добу зростала потреба у наукових знаннях, у досвідчених спеціалістах в роботі кабінетів науково-судової експертизи.

The article examines the historical milestones in the development of the judicial-expert activity, in particular in the period of Hetman Pavlo Skoropadsky (29 apr. 1918 — 14 dec. 1918). It is noted that there is an urgent need to consolidate the efforts of scientists in the field of historical Sciences and public administration to bring awareness to the pages of history of development of forensic-expert activity during the rule of Hetman Pavlo Skoropadsky. Found that the Hetman Skoropadskyi contributed to the deployment of the scientific-practical forensic activities. Historically proven that in the Hetman's day increased demand in scientific knowledge, experienced specialists in the work of the offices of the scientific and forensic expertise.

Ключові слова: історія, державне управління, Гетьман Павло Скоропадський, Кабінет науково-судової експертизи, судово-експертна діяльність, судово-експертна установа.

Key words: history, governance, Hetman Pavlo Skoropadsky, the Cabinet of scientific-legal expertise, forensic-expert activity, forensic expert institution.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Еволюційні парадигми суспільно-політичних та соціально-економічних процесів вимагають від управління судово-експертною діяльністю вирішення науково та практично значимих завдань, невпинного наукового пошуку для адаптації забезпечення найбільш характерних тенденцій і перспектив розвитку.

Саме тому звернення до історичного досвіду управління судово-експертною діяльністю за доби правління Гетьмана П. Скоропадського із позицій сьогодення, введення в науковий обіг нового фактичного архівного матеріалу, забезпечує переоцінку існуючих відомостей та є покликом для наукового пошуку нових характерних тенденцій і перспектив розвитку.

Дослідження під кутом зору історичного аналізу ролі судової експертизи в державному механізмі за часів гетьманського правління має і наукову, і практичну актуальність. Поруч з трансформацією механізму держави, історія зародження державного управління українською судово-експертною діяльністю пов'язана з історією становлення української державності.

Невід'ємною складовою Української революції, починаючи від 1917 року, було відродження національної державності. Історики та науковці виділяють три фази розвитку української державності, зокрема:

— Українська Народна Республіка часів Центральної Ради ("перша" УНР);

— Українська держава гетьмана Павла Скоропадського;

— Українська Народна Республіка доби Директорії ("друга" УНР).

Але, активізація діяльності Київського Кабінету науково-судової експертизи наступила під час правління Гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня 1918 р. — 14 грудня 1918 р.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що окремі статті, які періодично з'являлися в наукових виданнях у сфері судової експертизи в Україні, не висвітлювали досить складний період становлення і розвитку судово-експертної діяльності, зокрема за доби правління Гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня 1918 р. — 14 грудня 1918 р.).

Тому сьогодні існує нагальна потреба консолідації зусиль науковців в галузі історичних наук та з державного управління щодо ознайомлення громадськості із сторінками історії розвитку судово-експертної діяльності під час правління Гетьмана Павла Скоропадського.

ЦІЛЬ СТАТТІ

Мета статті — дослідити історичні віхи розвитку судово-експертної діяльності, зокрема за доби правління Гетьмана Павла Скоропадського (29 квіт. 1918 р. — 14 груд. 1918 р.).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Емпіричну базу наукової публікації складають документи та матеріали архівних фондів.

Наприкінці червня 1917 року у першому національному уряді — Генеральному Секретаріаті — було створено Генеральне секретарство судових справ на чолі з В. Садовським.

Після приходу до влади в жовтні 1917 року більшовиків, всі діючі установи правосуддя і правоохоронні органи були знищені. На заміну їм поспішно почали створюватися нові суди, трибунали, міліція та Всеросійська незвичайна комісія по боротьбі з контрреволюцією і саботажем.

Після проголошення Четвертим Універсалом Центральної Ради України "самостійною суверенною державою Українського народу", Генсекретарство судових справ перейменовано в новому уряді — Раді Народних Міністрів — на Міністерство судових справ. Закон Української Центральної Ради від 17 грудня 1917 р. утворював Апеляційні суди замість Судових палат, яких на момент прийняття закону на території Української Народної Республіки було чотири. Народний Секретаріат проголошено в Харкові Української Народної Республіки на всій її території 4 січня 1918 р. скасував стару судову систему, поліцейські та слідчі апарати.

У період становлення нової влади та нової судової системи для вирішення найбільш небезпечних, особливо політичних, злочинів, створювалися революційні трибунали, уповноважені розглядати політичні справи та найбільш тяжкі економічні злочини, інші правопорушення виносились на розгляд народних судів.

Також, змінювалось і територіальне підпорядкування Судових палат: до округу Харківської Судової палати приєднано Полтавський та Лубенський Окружні суди, а до округу Одеської Судової палати — Кам'янець-Подільський та Вінницький.

Законом Центральної Ради від 24 березня 1918 року утворено Київський апеляційний суд.

У виконання окремого Закону Ради Міністрів "Про тимчасове розповсюдження Української Державної Влади" від 25 травня 1918 року, ряд повітів Гродненської і Мінської губерній, що увійшли до складу України за умовами мирного договору з країнами Четверного союзу від 9 лютого 1918 року, прилучилися до округу Луцького окружного суду, який, прилучався до Київської Судової палати.

Утримувалися службовці Судових палат і апеляційних судів з фондів Державної скарбниці.

Міністерство судових справ, яке за гетьмана П. Скоропадського* здійснювало практично все судочинство та всю правову політику, 15 липня 1918 року перейменовано на Міністерство юстиції. Під його керівництвом діяли 3 судові палати, 19 окружних судів і 112 міських та повітових з'їздів мирових суддів.

Головними завданнями тогочасного Міністерства юстиції були:

- здійснення управління судовими органами та пенітенціарною системою;
- вдосконалення судочинства в умовах перехідного етапу української державності;
- кодифікація законодавства;
- підготовка проектів кримінальних, кримінально-процесуальних та інших нормативних актів.

Міністр юстиції мав повноваження генерального прокурора.

У цей період міністрами юстиції були М. Чубинський, О. Романов, А. В'язлов, В. Рейнбот [1].

Із удосконаленням суспільних відносин ускладнювався процес державного управління.

Серед чинників, що започаткували функціонування управління для будівництва нової Української держави, головними були поєднання спільності мети та завдань у здійсненні мрії Гетьмана створити "здібний для державної управи і праці" сильний уряд.

* Павло Петрович Скоропадський (1873—1945) — нащадок старовинного козацького роду, який упродовж кількох століть відіграв провідні ролі у вітчизняній політичній і культурницькій історії. (Іван Ілліч Скоропадський (1646 — 3.VII.1722), за часів Петра I наслідував булаву після Івана Мазепи і обирався на гетьманство у Глухові з 1708 по 1722 р.).

Дитячі роки П. Скоропадський провів у родовому маєтку Тростянець на Полтавщині. На вимогу сімейних традицій, закінчивши у 1893 році Пажеський корпус, став професійним військовим. Брав участь у російсько-японській війні 1904—1905 рр., а в 1917 році у званні генерал-лейтенанта командував 34 армійським корпусом, який одержав назву "Перший український корпус". Під час Першої світової війни П. Скоропадський за особисту мужність і героїзм нагороджувався Георгіївською зброєю і всіма орденами, до Святого Володимира 4-го ступеня включно. У жовтні 1917 року — обраний військовим отаманом Українського Вільного козацтва, а 29 квітня 1918 року на Хліборобському конгресі П. Скоропадського було проголошено гетьманом України. Її правовою платформою стали "Закони про тимчасовий державний устрій України". Гетьман П. Скоропадський оголосив "Грамоту до всього українського народу", якою Українська Центральна Рада розпускала, звільняла всі міністри та їх товариші. В ніч на 30 квітня гетьманські офіцери зайняли всі найважливіші установи міста. Одразу ж було проголошено про утворення Української Держави на чолі з Гетьманом, який тимчасово взяв на себе надзвичайно великі повноваження по особічному управлінню краєм. Було відновлено право на приватну власність.

Сім з половиною місяців Гетьманщини, як свідчать спогади сучасників, відзначалися відносним спокоєм і відновленням господарства. На думку істориків, за добу його правління стабілізувалася економіка, фінансова система, було створено регулярну українську армію, налагодились дипломатичні відносини України з багатьма державами світу; засновано Українську академію наук, ряд університетів, культурних закладів.

Скоропадський поміняв жовто-синій прапор УНР на синьо-жовтий.

На жаль, гетьманський уряд не вирішив багатьох проблем, серед них і земельних.

Офіційний орган доби Гетьманської держави газета "Державний Вісник", що мала статус урядового часопису і видавалася у Києві тричі на тиждень з травня по грудень 1918 року, публікувала закони, інші нормативні акти, розпорядчі документи міністерств, статuti державних установ, міжнародні угоди тощо. Міністрам надавалося право видавати розпорядження в розвиток і пояснення вже діючих законів, які мали затверджуватися Радою міністрів.

За матеріалами газети "Державний Вісник" за вісім з половиною місяців роботи Радою міністрів було розроблено та ухвалено 109 законів і статутів, частина з яких була спрямована на реорганізацію судочинства в Українській Державі.

Було повністю реорганізовано судочинство в Українській Державі. Скасувавши закон Центральної Ради від 10 листопада 1917 р. про діяльність суду іменем Української Народної Республіки, гетьманом всієї України затверджено: "Суд твориться іменем Української Держави".

Павло Скоропадський брав на себе особисто відповідальність у дотримванні порядку та законності в Українській Державі. Він мріяв використати кращі здобутки своїх попередників у галузі законодавства, тому весь масив законів, які діяли в Україні до перевороту, не втрачав своєї чинності. Вибірково зупинялася дія лише тих нормативів, які йшли врозрід з політичною програмою нової влади.

Особовий склад службовців кардинально не змінювався: урядовці, що працювали в державних інституціях, залишалися на своїх посадах і мали продовжувати виконання своїх обов'язків. Важливою ознакою у будівництві внутрішньої структури державного управління в Україні було затвердження на відповідність більшості урядовців займаним посадам особисто Гетьманом. Членами Судових палат Асновельможний пан Гетьман затверджував лише осіб з вищою юридичною освітою, що мали досвід роботи за фахом не менше 10 років.

Змінювалась економічна та політична ситуація в державі, судова відповідальність ставала щораз жорсткішою, тому в гетьманську добу зростала потреба у наукових знаннях, у досвідчених спеціалістах, в роботі кабінетів науково-судової експертизи "наукових суддів", як називав судових експертів Г. Гросс.

"Правильність судових рішень по кримінальних і цивільних справах залежить від примінення найбільш сучасних способів в'яснення матеріальної істини в процесах. Відсутність належного рівня експертизи сприяє збільшенню нерозкритого числа злочинів і можливості допущення судових помилок, що підриває довіру до правосуддя. Ці обставини послужили підставою для формування наукових прийомів боротьби із злочинністю за допомогою методів природних наук і обумовили виникнення в Західній Європі спеціальних інститутів та інших установ під різними назвами для застосування успіхів технічних знань до справи правосуддя. Такими культурними закладами на Україні є Київський та Одеський Кабінети науково-судової експертизи" [2].

Під час революції 1917 року та громадянської війни Петроградський та Московський Кабінети науково-судової експертизи, які за декілька років існування зробили значний внесок у розвиток вітчизняної криміналістики, впроваджуючи у слідчу практику науково-технічні прийоми та методи, були "знищені до гла: Петербурзький в березні, Московський — в жовтні 1917 року — із усім їх устаткуванням та необхідними науковими приборами виробництва іноземних фірм, вартість якого в довоєнний час становила біля 20000 крб. кожного" [3].

Нівелюючи думку багатьох дослідників про те, що всі Кабінети науково-судової експертизи припинили свою діяльність, взагалі перестали існувати, у

період визвольних змагань Київський Кабінет науково-судової експертизи, на відміну від С-Петербурзького та Московського кабінетів, які припинили діяльність, продовжував працювати. Послідовно відстоюючи істину у науці, вони спромоглися забезпечити діяльність кабінету у надзвичайно складні роки, коли більшість дореволюційних юридичних установ в Україні було повністю знищено або ліквідовано. На жаль, свідчень про їх діяльність, враховуючи, що більшість матеріалів втрачено ще під час громадянської війни, збереглося не багато.

Гетьманом всієї України Павлом Скоропадським 30 травня 1918 року затверджено, а Державним Секретарем М. Могилянським посвідчено "Ухвалений Радою Міністрів закон про урочисту обітницю урядовців і суддів та присягу урядовців на вірність Українській Державі", підписаний Головою Ради Міністрів Ф. Лизогубом та Міністром судових справ М. Чубинським. Судді цивільного відомства Української держави дають таку обітницю: "...урочисто обіцяю вірно служити Державі Українській, твердо виконувати її закони чинити справедливий суд, як совість мені каже, і завжди поводитися відповідно з гідністю свого стану" (пункт 3).

А судові експерти, як і урядовці, що на державній службі цивільних відомств Української держави, а також ті особи, що мають вступити на цю службу, повинні дати таку обітницю на вірність Українській Державі: "...урочисто обіцяю вірно служити Державі Українській, визнавати її закони і всіма силами охороняти її інтереси і добробут" (п.1).

Міністерство юстиції УНР розробило у березні 1918 року проект закону "Про Київський і Одеський кабінети науково-судової експертизи при прокурорах судових палат", що встановлював з 1 квітня 1918 року нові штати і виділяв значні кредити на їх утримання. Зокрема щорічна платня передбачалася в таких розмірах: керуючому кабінетом — 10200 крб.; 4 помічникам керуючого кабінетом — по 8400 крб.; лаборанту — 5400 крб., [4].

Однак цей законопроект уряд УНР прийняти не встиг. Він був розглянутий вже урядом Української Держави.

Гетьман Скоропадський, не лише не змінив існуючі штати кабінетів, а затвердив збільшені асигнування на утримання службовців Кабінету науково-судової експертизи: керуючому Кабінетом — 12000 крб., його помічникам — по 9600 крб., лаборанту — 6000 крб. [4]. Це була висока платня.

За Тимчасовими штатами штабу Гетьмана всієї України для Осіб біля Гетьмана всієї України Головою Ради Міністрів Ф. Лизогубом затверджено річне утримання: начальник штабу — він же Командуючий Гетьманською Головною Квартирою Генеральний Старшина Генерального Штабу: 18000 крб, клас посади III; Генеральний Старшина (одного з генеральних рангів) 16800 крб., клас посади VII; Генеральний писар (Генеральний Хоружий або Полковник) 13200 крб., клас посади VII; Старшина (Генеральний Хоружий або Полковник) 12000 крб., [5]

Започаткування розв'язання існуючих суспільних проблем залученням працівників Кабінету науково-судової експертизи було свідченням того, що Гетьман шанував роботу судових експертів. Гетьман прагнув залучити до роботи фахівців — талановитих, висококваліфікованих, досвідчених спеціалістів. Значна частина старих спеціалістів була фізично знищена, частина емігрувала, деякі поступили на службу в "Білу армію".

Павло Скоропадський особисто знайомився і призначав не тільки Порядкуючого Генерального суду та всіх генеральних суддів, але і весь персональний склад Київського Кабінету науково-судової експертизи.

Він прийняв відомого вченого-криміналіста керуючого Київським Кабінетом науково-судової експертизи при прокурорі Київської Судової Палати професора С.М. Потапова та його помічника — видатних вчених в галузі судової експертизи: професора В.І. Фаворського, доктора медичних наук М.М. Туфанова, видатного вченого хіміка А.П. Семенцова, відрядженого для вивчення методів науково-судової експертизи лаборанта і викладача фотографії Київського політехнічного Інституту, якому було доручено безоплатне виконання обов'язків, М.О.Петрова.

"В Гетьманський період на Київський Кабінет було покладено також і проведення дослідження фальшивих грошових знаків, дослідження яких до цього часу проводилася експедицією заготівлі Державних паперів і Монетним двором. Таке розширення кола діяльності Київського Кабінету Гетьманським урядом було запроваджено в ньому посади 4-го заступника і лаборанта. На першу з них було призначено М.О. Петрова, а на другу — викладача вищих жіночих курсів Жекуліної і вищого Кадетського Корпусу В.А. Франковського" [3].

Серед архівних документів зберігся лист старшого Голови Київської судової палати про введення нової посади помічника керуючого кабінетом, на яку наказом Міністерства юстиції від 11 жовтня 1918 року № 182, із резолюцією, написаною власноручно Гетьманом при призначенні Помічником Завідуючого Кабінетом науково-судової експертизи М.О. Петрова, який в майбутньому з 17 січня 1924 року працюватиме завідувачем секції судово-фотографічних досліджень, а згодом — завідувачем відділу судово-фотографічних досліджень. Також, "...в складі Кабінету Науково-Судової Експертизи при Прокурорі Київської Судової палати закласти з 1-го липня 1918 року нову посаду Помічника Завідуючого Кабінетом" [6, п.3].

За часів гетьмана Скоропадського зміни в особовому складі Київського Кабінету науково-судової експертизи не відбувалися. Вражений самовідданою працею вчених, які зуміли зберегти матеріальну базу Київського Кабінету, Скоропадський сприяв розгортанню науково-практичної судово-експертної діяльності на службі юстиції.

"Асигнувати по сміті Міністерства Юстиції з коштів Державної Скарбниці в розпорядження Міністра Юстиції (О. Романова) на покриття видатків на придбання необхідних матеріалів і взагалі, в 1918 році двадцять тисяч (20.000) карбованців" — постановили Голова Ради Міністрів М. Василенко та Міністр Юстиції О. Романов, і затвердив П. Скоропадський [6, п. 4].

У другій половині дня 14 грудня 1918 р. Гетьман Павло Скоропадський зрікся влади власноручним актом, в якому зазначалося: "Усім, усім по установам України. Усім військовим частинам і установам. Я, Гетьман всієї України, протягом семи з половиною місяців всі свої сили клав на те, щоб вивести країну з того важкого стану, в якому вона знаходилася. Бог не дав мені сили справитися з цим завданням. Нині з огляду умов, що склалися, керуючись винятково благом України, від влади відмовляюся".

Гетьманський Кабінет міністрів (С. Гербеля) в свою чергу постановив, що: "...обміркувавши вимогу Директорії, Рада Міністрів ухвалила скласти з себе повноваження і передати владу Директорії", яка стояла на чолі проти гетьманського повстання. Уряд передав повноваження міській Думі та міській Управі, а командувач гетьманською армією генерал О. Долгоруков віддав наказ захисникам столиці припинити опір і розійтись по домівках. Проте вуличні бої тривали до вечора. У ніч на 15 грудня 1918 р. все місто опинилося під владою республіканців. Українська

Держава у формі Гетьманату припинила своє існування.

За вісім місяців існування Української Держави на чолі з Ясновельможним паном Гетьманом П. Скоропадським, який прагнув залучити до роботи фахівців — "талановитих, висококваліфікованих, досвідчених", була скасована більша частина законів Української Центральної Ради в галузі судової системи. Відновлювалася діяльність дореволюційних судових органів — Державного Сенату, Судових палат — на базі законодавства колишньої Російської імперії, а судова влада зосередилася виключно в руках гетьмана і кабінету міністрів. Ставала жорсткішою судова відповідальність, йшов процес відходу від демократичних принципів в галузі судочинства, які намагалася запровадити українська влада періоду Української Народної Республіки, що пов'язано, з одного боку, з прагненням керівників Української Держави до "...утвердження стабільності і подолання деструкції революційних перетворень попередньої доби", а з іншого боку, така політика диктувалася складною внутрішньою ситуацією в країні, її непевним зовнішньополітичним становищем.

ВИСНОВКИ

Отже, 14 грудня 1918 року, із припиненням існування Української Держави П. Скоропадського, розпочався новий етап державного управління судово-експертною діяльністю в Україні. На службу Директорії, яка проголосила відновлення Української Народної Республіки, що існувала в період Центральної Ради та її законодавства, сформувавши уряд — Раду Народних Міністрів УНР, прийшли судові експерти Київського Кабінету науково-судової експертизи при прокурорі Київської судової палати.

Перспективою подальших розвідок даної проблематики, є дослідження та історичний аналіз основних підходів щодо еволюції функціональної та організаційної структур управління судово-експертною діяльністю в Україні.

Література:

1. Сайт Міністерства юстиції України. — Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/>
2. Пояснювальна записка до проекту закону "Про Київський і Одеський Кабінети науково-судової експертизи". ЦДАВО, фонд № 2207 опис 1 справа 4.
3. ЦДА України. — Ф. 317. — Оп. 2. Спр. 84.
4. ЦДАВО України. — Ф. 2209. — Оп. 1. — Спр. 31.
5. "Державний вісник". — № 26. — Липень. — 1918 р.
6. Закон "Про тимчасовий порядок обслідування фальшивих монет та кредитових паперів", затверджений Павлом Скоропадським, Журнал "Державний вісник". — 10 серпня 1918 року.

References:

1. Ministry of justice of Ukraine (2014), available at: <http://www.minjust.gov.ua/> (Accessed 5 February 2014).
2. TsDAVO (2014), The explanatory note to the draft law "On Kyiv and Odessa Offices of scientific and forensic examination". TsDAVO, stock number 2207, description 1, thing 4.
3. TsDIA Ukraine (2014), stock number 317, description 2, thing 84.
4. TsDAVO Ukraine (2014), stock number 2209, description 1, thing 31.
5. Derzhavnyj visnyk (1918), vol. 26, Kyiv, Ukraine.
6. "Derzhavnyj visnyk" (1918), Law "On temporary order surveys counterfeit coins and credit markets", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2014 р.